

1-ше вудышо: Поро кече, поро жапда лийже, пагалыме туныктышо, тунемше, лудшо тан-влак. Тачысе вашлиймашна «Морко кундемын эргыже», Марий республикын икымше калык писательже Никандр Лекайнын шочмыжлан 100 ий теме юбилейже дене кылдалтын.

Никандр Лекайн... Тиде лумым колмек, ушыш вигак «Кугезе мланде», «Күртнӧ вий», «Кугу сарын тулыштыжо» трилогий толеш. Кум ужашан тыгай кугу книгаг тудо Марий сылнымутышто нигӧ деч ончыч возен. Тылеч посна шуко повесть-влакым, ойлымашым, очеркым, статьям калыклан пӧлеклен.

2-шо вудышо: 1-ше июнышто Марий республикын икымше калык писательже Никандр Лекайнын шочмыжлан 100 ий темеш. Тудо 1907 ийыште Озан губерний, Чарла уезд, Морко волостьышто Кораксола ялеш икмарда кресаньык еше шочын. Ачаже, Сергей Григорьевич, лудын-возен моштен огыл, пасу паша дене илен, киндым ончен куштен. Аваже, Евдокия Ивановна, ачаже семынак грамотдымо лийын, но ўмыржӧ кӱчык лийын, 30 ияшак колен колта. Ныл йоча тулыкеш кодеш, а Никандр Лекайнлан улыжат кум Ий веле лийын, тыге тудо аважын порылыкшым ужде кушкеш.

1-ше вудышо: 1916 ийыште школыш кошташ тӱналеш. 1949 ийыште школыш коштмо пагытшым шарнен тудо тыге воза: «1920 ийыште Мария Федоровна мыйым кумшо классыште туныктен. Жап шуко эртен гынат, чыла ушышкеш пура. Мый тунамак ойлымаш-шамычым возгалаш тӧчем ыле. Возем да Мария Федоровналан ончыктем. Тудо лудеш, шкеже шырге воштылалеш. «Сай», но изишак тӧррлаташ кӱлеш, ныжылгын пелешта ыле. Тӧрлаташ полша, илышым умылаш туныкта.

2-шо вудышо: 1925 ийыште Йошкар-Олаште совпартшколыш тунемаш пура. Тиде ийынак «Йошкар кече» газетыш возаш тӱналеш. Возаш тӱналаш куштылго паша огыл. Писатель лияш кугу культуран да шуко шинчымашан лийман. Никандр Лекайн илыш гыч фактым налын возен. Тудын эн тӱналтыш «Калинин колхоз» книгаже тудын шочмо ялыштыже, Кораксолаште колхоз шочмо нерген каласкала. Тыште ме авторым шкенжымат, Иван изажымат, йолташыже-влакымат вашлийына. Тудым ялыште изиж годымай Лекай, Лекандр маныныт, тышечынак писательын псевдонимже шочын. Никандырын изаже Иванын службыжо граждан Сар жапыште эртен. Ошо ваштареш кредал кошшыжла тудо шуко ужын да колын, кок вийын вашпижмашыже тудын шинча ончылыжо эртен, ялыш толмеке сар нерген изирак шарнымашым возен да Никандр шольыжлан кучыктен. «Кӱртнӧ вий» романным возашыже могай гынат полышым пуаш шонен. «Граждан Сар нерген» луман 34 страницан тетрадь писательын мӧнгысӧ архивыштыже аралалт кодын. Никандр Лекайн «Кӱртнӧ вий» романыш изажым герой Сергей лӱ дене пуртен. 1937 ийыште Никандр Лекайн «Кӱртнӧ вий» романжым возен пытара.

1-ше вудышо: Йошкаренер ялеш шочын кушшо революцийын, Кугу Отечественный войнан ветеранже Краснов Василий Федорович шке шарнымашыштыже тыге воза: «Шке илыш пӱрымаштем тӱрлӧ пашам ыштенам.

Кеч-куштат чон йўлен пижынам, лийже манын тыршенам. Илышыштем шуко сай йолташем лийын. Нунын кокла гыч иктыже Марий писатель Никандр Лекайн. Тудын дене первый гана Морко инвалид артельым вуйлатымем годым вашлийынна, да ўмыр мучко кылым кученам. Мыйын нерген «Пакет» ойлымашым возыш, варажым «Кўртнõ вий» романже лекте. «Эчан литературный герой, но прототиплан тыйым налынам», - тыге Никандр Лекайн ик Гана веле огыл ойлен.

2-шо вудышо: Таум ыште эрыклан (почеламут йонга)

Чевер, сылне
Олма гае
Түсет тыйын
Могыр мучко
Вүриер корным
Тарватен.
Шара-шере
Шинчат дене
Тылзе семын
Шыматалын
Ончалметше
Пеш келиен.
Тыге тылзе
Пыл Лонга гыч
Онча шыргыж,
Ял ўмбалым
Канде тўс ден
Сылнештен.
Сад лонгашке,
Сурт коклашке
Тўсшым шавыш,
Олык лопым
Өндак кучыш
Йөратен.
Анук, тые
Тыгак тале
Улат ўдыр,
Нур-пасушто,
Шем чодраште
Шергакан.
Мер папаште,
Тунеммаште
Чолга шўдыр,
Модмо годым
Кумылетше

Сай койышан.
Кушак тыйын
Кап-кылетше
Шочын-кушкын,
Кушак шочын,
Пеледалтын
Чуриет?
Але сылне
Кап-оратым
Эр лупс мушкын,
Але тые
Улат сылне
Кид сўрет?
Ший аршаш гай
Лозаналтын
Шыже пызле,
Пызлыгичкын
Лõза тўсшым
Мый ончем.
У тўняште
Омыл мые
Ночко мызе,
Тол-ян тышке,
Шич-ян лишке
Мый декаем.
Тачысе кечын
Пõлек налме
Шовычетше
Маке 0442 ўсын
Коеш мыйын
Шинчамлан.
Кумыл нõлтын...
Кўшнõ тыйын
Лўм-чапетше,
Пайрем кечын

Сценка «Куртньо вий» романгыч ужаш

(Селасе кўан памаш ваиштареш шинчыше кок пачашан кугу полат гыч лектын, икмарда капан илалше ўдырамаш-Веруш шола вельште койшо потребобцество мogyрыш писын гына ошкыл колтыш. Теве ваиштарешыже пўгыррак тупан шонго кува, тоям тоялен, эркын толеш. Тудо ўдырамаш тураш шуат, вуйжим шўрынрак ыштен, палаш тўчышыла ончале.)

Шонго кува: - Тулаче, - Мане вара, - ала тиде кагазым ончен пуэт?

Веруш: - Ончен пуышаш, - шокта ўдырамаш, кагаз ластыкым кидышкыже кучыш, возымым уэш-пачаш лудынымылен нале. Вара шонгын куптыргыл пытыше тўсышкыжў шыргыжал ончалят, ныжылгын пелештыш:

- Тулаче, тыланет витле тенге ссудым пуаш ыштенытыс.

Шонго кува: - Тугак возымо мо?

Веруш: - Туге возымо, туге.

Шонго кугыза: - Пешак тау, тулаче! Пешак тау! Мыланем ялыште лудын пуышит, да чонем ок ўшане, ала воштылын гына ойлат, шонем. Ынде кум Ий лиеш, шемыште илена: ушкална уке. Йўра тугеже, кеч пуаш ыштеныт.

Веруш: - Тыже вара кушеч улат?

Шонго кува: - Мый, тулаче, Энерсола гыч.

Веруш: - Вачи Вачайын аважак отыл дыр? – кенета йодо ўдырамаш.

Шонго кува: - Тудыныс. Тый Вачаемжым паллет мо?

Веруш: - Кузе Ом пале. Кодшо шыжым Марием тудым Чарлаш тунемаш нангайышыс.

Шонго кува: - Э-э-э, шешке, - шоктыш кува, - тугеже тый, ала йонылыш Лиям, Кожерьял Алексей Эчанын ватыже отыл?

Веруш: - Тудо улам, тудо, - манеш ўдырамаш.

Шонго кува: - Ындыже пеш палем. Вачаем телым толмыж годым эртак Эчаным ойла ыле. Пеш тале ен, манеш. Вот тугай ен лияш ыле, манеш. А мый маннам: «Эй, эргым, тугай еным кунам поктен шуат. Тудо веет, маннам, сарыште пеш шуко коштын, шуко ойгым ужын». А тудо шке мурыжымак мура: «Мый тунем шуам гын, Эчан изай гаяк Лиям. Тудо сарыште кучедалын гын, мый ялыште у ылыш верч кучедалаш тўналам», - манеш. Ала-мо тугай, эре ала-кў дене кучедалаш веле ойла, школыштыжат тудланак туныктат ала-мо?

Веруш: - Туге шол, кучедалде, у ылышым ышташ ок Лий.

Шонго кува: - Шешке, тый служит огыл дыр? Ала-мо эре тугайым веле кутырет.

Веруш: - Уке. Мый делегатка улам. Паша дене толынам ыле.

Шонго кува: - *Пеш йӧра, пеш йӧра... Ала, шешке, мыйым крейит ушем манмашкыже намиен кодет? Шинчам пеш огеш тогдае да... адак мутланенжат шотым Ом му дыр. Эргым толеш гынже, ике куржталеш ыле.*

Веруш: - *Пеш нангаем, пеш нангаем.*

Шонго кува: - *Ой, тау, шешке.*

Веруш: *(Ошкылышыжла шонкала: ойла) - Умыр эрта, ынде ме шонгемынна, а пырля ылымаш уке. Граждан сар гыч портылмекше, ынде сайын илаш туналына, шонышым. Уке. Адакат мыйым кудалтен, совпартишколыш кайыш. Ала Эчан мыйым кудалта, тунеммаште, ала иктаж ойырлышо вате дене ушна. Ой, ушышкем ораде шонымаш веле пура.*

Почтальонка: *Веруш! Эчан деч письма толын.*

(Веруш письмам кыдышкыже налын лудеш) «Пагалыме Веруш! Ондак мый дычем тыланет да Генюк эргылан салам! Мый тунемаш пуренам, ынде тылзе шуеш – заниматлена. Тиде кучык жапыштак шинчам почылташ туналын. Утыжым моктанаш сай огыл, но иктым каласем:Веруш, тый тоже тунемаш тырше, ылыш деч вара шит код. Тыгак эргымат сайын ончо. Вет тудо ончыклык айдеме...»

Веруш: - *Ой, тыге илаш огеш лий, мыланемат тунемаш кулеш, эрлак тунемаш каем! (Куржеш)*

1-ше вудышо: 1928-1929 ийлаште Морко селасе малограмотный-шамычым туныктыммо школышто пашам ыштен. Пашам сай ыштымыжлан Москвашке ликвидатор-шамычын квалификацийыштым нӧлташ Политпросвет институт пелен организовалыме кок арняш курсыш колтат. Никандр Лекайн пеш кугу кап дене Москвашке тунемаш кая.

2-шо вудышо: Никандр Лекайн шке лӱмжым уста прозаик улмыж дене чапландара. Туге гынат тудо ўмыржӧ мучко манаш лиш, почеламутым возен. 1931 ийыште Шенше ялыште лудмо пӧртым вуйлатен. Тида жапыште возымо ик почеламутшо дене палыме лийына. (Йонга почеламут.)

Пелашлан

Кодшо йӧдым

Могай омым ужыч тые?

Могай каче

Тольо тыйын ончыкет?

Пеш чатка да

Галстук чийше, чевер ыле,

Але просто

Ен тӱсан да сай поэт?

Але тудын

Мутшо рош да шижат уым,

Йӱкшым колын,

Шерет тыйын огеш тем?

Мый Ом шинче...

Ужын омыл тыгай омым

Мылам койо:

Пуйто тые шоget мыйын ончылнем.

1-ше вудышо: Никандр Сергеевичын савыкталтше ик эн первый почеламутшо 1932 ийыште «Октябрьлан пӧлек» сборникыш пуртыммо «Пасушто»

почеламутшым шотлыман. Тылеч вара поэзий шомакше түрлө изданиеш ятыр гана лектын.

*Чодыраже лийменге, куэрже ок лий гын,
Кукужо кушак шинчын муралта ыле?
Коремже лийменге, ломберже ок лий гын,
Шүшпыкшө кушак шинчын муралта ыле?
Түняже лийменге, эрыкше ок лий гын,
Кузе меже үмырнам эртарена ыле?
Ялна лийменге, колхозшо ок лий гын,
Кунам меже сай ылышым ужына ыле?*

2-шо вудышо: Ик ий весым поктен, Сар жапат толын шуын. Тунам Кыргыз Сергейын кок эргыже фронтыш каен. Но тудын Иван эргыжлан, Лекайнын изажлан мөнө пөртылаш пүрен огыл, тудо Беларусь мландеш вуйжым пыштен. Никандр Сергеевич, ойган уверым колмекше, тунамак «Изамлан» почеламутым возен.

*...Пытенат тый
Огеи лий тегак ылыжтаи,
Кодын лачак геройло лүмет.
Тудым стих ден возем шарналтаи.
Лудын шортшо вучалие үдырет...
Но тый, изам, элна верч возынат,
Тидын дене кызытеш кугешнем.
Тыйын верч таче мый
Кугу сарыи пурем,
Тыйын верч, изаем, вүрлан-вүр!
Пиалан элна верч Ом чамане шүм-тулым,
Кугешнен, шем Берлиныи мый пурем!*

А тиде ныл корно 1945 ий 9 май деч вара сералтын.

*О шочмо изаем!
Тый колат мо йүкем?
Кынелал ончал-ян йырым-ваи.
Мемнан ден кугу деч кугу чапле пайрем,
А могай сылне мут – Сенымаи!*

1-ше вудышо: Тиде сото кечым лишемдаш изак-шоляк Еремеевмыт Иван ден Никандр кертмышт семын полшеныт. Изиракше Никандр тул коклаштак романным возаш пижын да тудым 1948 ийыште «Кугу сарын тулыштыжо» лүм дене савыктен луктын.

2-шо вудышо: Никанд Лекай утларакшым ылыш нерген возен. Садланак эре калык коклаште лийын, калыклан полшаш тыршен. Илышым келгын шымлен, ылыш дене пырля шолын, тачысе кечылан келшыше произведений-влакым

возен. Тудо шуко районлашке командировко дене коштын, колхоз илышым шымлен. Колхоз илыш нерген тыге воза: «Мый ялеш шочынам. Йӱратем мый колхозым, тудын кумда пасужым, чевер олыкшым, оварген кушшо садшымат! Йӱратем тыршен пашам ыштыше калыкемым.

Чонем мыйын ялыш шупшеш, лектам районыш, мием колхозыш, куанен ончем колхозник ден механизатор-влакын кугу пашаштым. Нуно пырдыж гай чапле шурным куштат, вӱта тич вольыкым ашнат. Тыгай почетан пашаштлан Кузе нуным моктен мурыде чытет! Тиде мурым Никандр Лекайнын пелашыже М.В. Еремеева 30 ийлаште возен.

Тушечын ик мурыжым колышташ темлена.

*Тый гармоньым шокталал
Мый у мурым муралам
Тый такырым сай курал
Мый шӱкшудым сомлалам.*

*Йомжо ыле шовычем
Порсын гынат, молан жал.
Ой пешак жал, пешак жал
Тунемде кодшо йолташем.*

*Моско ола ӱмбалнет
Йошкар шӱдыр чолгыжеш
Мемнан пасу ӱмбалнет
Яндар озым лӱзанеш.*

*Латкок басан гармоньжым
Айда шоктен колтена
Таче тольо газетшым
Айда лудын колтена.*

1-ше вудышо: 1958 ийыште «Ончыко» журнал редакцийыште проза пӱлкам вуйлатен. Тыште тудо самырык автор-влаклан пеш кугу полышым пуэн шоген. Тиде ийыштак Никандр Лекайн РСФСР писатель-влакын съездыш делегат семын миен. Совет правительствын членже-влак дене вашлиймаш ӱмырешлан ушешыже кодын.

Писатель Никандр Лекайнын ӱмыржӱ кӱчык лийын, ятыр шонымашыже шукталтде кодын. Тудо 52 ияш Неле чер дене колен. (1959).

А кызыт Никандр Лекайнын шочмыжлан 100 ий темме вашеш пӱлеклалтше поэтический волнам ончаш темлена.

Кучылтмо литература радан.

1. Лекайн Н. Собрание сочинений. 3 томан. - Й-Ола, Мар. кн. изд. – 1987. -2-шо том. – С. 150.
2. Зайниев Г. Изаж ден шольжо // Марий Эл. -2003. -4 июль
3. Чокмар Э. Ко тугай Лорс Канн? // Кугарня. -1995. -22 сентябрь.
4. Зайниев Г. Илыш йук – муро йук // Марий Эл. -1997. -31 май.